

**МІНІСТЕРСТВО ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я
ЗАПОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЦЕНТР ПІДГОТОВКИ ІНОЗЕМНИХ ГРОМАДЯН**

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
для викладачів до проведення
ЛЕКЦІЇ № 3**

на тему
**«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ
У МЕДИКО-ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»**
(2 години)

Назва дисципліни **«Основи педагогіки та інноваційні технології у вищій школі»**
Змістовий модуль 4 **«Психолого-педагогічні основи процесу виховання у медико-фармацевтичному ЗВО»**
Рекомендується для напрямку підготовки **здобувача ступеня доктора філософії за третім освітньо-науковим рівнем**
у галузі знань **22 Охорона здоров'я**
Спеціальність **221 «Стоматологія», 222 «Медицина», 226 «Фармація», 228 «Педіатрія»**
Форма навчання **заочна**

Склала методичні рекомендації (виправлено та доповнено)

доцент Васецька Л.І.

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні Центру підготовки
іноземних громадян
«20» «01» 2020 р. Пр. № 6
Керівник ЦППГ, доцент
_____ (Васецька Л.І.)

«ЗАТВЕРДЖЕНО»
на засіданні циклової методичної комісії
суспільних та гуманітарних дисциплін
«20.02. 2020 р.» Пр. № 7
Голова Циклової методичної комісії
доктор філол. наук, професор _____
(Гребенюк Т.В.)

ЛЕКЦІЯ № 3

на тему

«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ У МЕДИКО-ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

ВИД ЛЕКЦІЇ: *нетрадиційна – інтегрована* (інформаційна лекція з мультипрезентацією матеріалу).

Лекція формує компетентності, які співпадають з ОКХ: *інтегральну* - здатність розв'язувати комплексні проблеми в галузі педагогіки; *загальноосвітню* - системного педагогічного, професійного, наукового світогляду; орієнтування в основних напрямках виховання студентства; *педагогічно-професійну* – здатність інтерпретувати результати педагогічного дослідження, оцінювати можливості їх застосування, можливі ризики їх впровадження та перспективи їх подальшого використання; розуміти сутність виховання та визначати його основні функції, знати психолого-педагогічні концептуальні основи виховання студентів, володіти методами й організаційними формами виховання у вищій школі.

МЕТА ЛЕКЦІЇ:

1) *дидактична* - ознайомити з основними поняттями та категоріями педагогіки вищої школи; вказати пріоритетні напрями виховання студентства; пояснити сутність виховання та визначити його основні функції, методи й організаційні форми, розкрити психолого-педагогічні концептуальні основи виховання студентів у вищій школі, пояснити роль «Я-концепції» для виховання та самовиховання.

2) *розвивальна* – розвиток уміння ефективного використання знань про основні функції, методи й організаційні форми виховання, про психолого-педагогічні концептуальні основи виховання та самовиховання студентів у вищій школі для організації виховного процесу у ВНЗ.

3) *виховна* – розвиток творчої активності й самостійності мислення, стимулювання до активної самостійної роботи.

ЗАВДАННЯ ЛЕКЦІЇ

Здобувач повинен знати:

1. Визначення поняття «виховання», «самовиховання», «метод виховання», «педагогічна вимога», «позааудиторна виховна робота», «професійна вихованість», «Я-концепція» та ін.
2. Основні напрями виховання студентства.
3. Основні психолого-педагогічні концептуальні основи виховання та самовиховання студентів у вищій школі
4. Основні функції, методи й організаційні форми виховання у ЗВО.

5. Основні методи організації діяльності та формування поведінки студентів.
6. Основні методи стимулювання діяльності та поведінки особистості.
7. Основні методи контролю й аналізу ефективності виховання у вищій школі.

Здобувач повинен вміти:

1. Орієнтуватися у понятійних категоріях педагогіки з питань виховання.
2. Використовувати теоретичні знання про основні функції, методи й організаційні форми виховання, про психолого-педагогічні концептуальні основи виховання та самовиховання студентів у вищій школі для організації виховного процесу у ВНЗ.
3. Встановлювати мету й функції навчально-виховного процесу у ВНЗ.
4. Об'єктивно й коректно використовувати критерії оцінювання ефективності виховання у вищій школі під час викладацької діяльності.

Здобувач повинен володіти:

1. Понятійним апаратом з педагогічного розділу «Психолого-педагогічні основи процесу виховання у ВНЗ»
2. Основними методами та організаційними формами виховання у ВНЗ.
3. Основними методами контролю й аналізу ефективності виховання у вищій школі..

Тривалість лекції – 2 години.

Оснащення лекції (матеріально-технічне забезпечення) - комп'ютер, проектор, мікрофон, екрани.

Лекційна аудиторія - № .10

ЛЕКЦІЇ № 4

на тему

«ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСНОВИ ПРОЦЕСУ ВИХОВАННЯ У МЕДИКО-ФАРМАЦЕВТИЧНОМУ ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ»

Мета лекції: визначення сутності виховання та його основних функцій у вищій школі, розкриття психолого-педагогічних концептуальних основ виховання студентів, окреслення основних напрямків виховання студентства, презентація методів й організаційних форм виховання, пояснення ролі «Я-концепції» для виховання та самовиховання.

План лекції

1. Теоретико-концептуальні питання виховання студентів.
2. Методи й організаційні форми виховання.
3. Роль «Я-концепції» для виховання та самовиховання студентів.

1. Теоретико-концептуальні питання виховання студентів

Виховання, навчання та розвиток є рівноцінними складовими освіти. Такий розподіл є умовним, на практиці усі сфери освіти тісно пов'язані між собою. Оскільки організація, форми, методи навчання й виховання мають свою специфіку, для пояснення сутності виховання слід розглянути окремо цю педагогічну категорію, зрозуміти її цілі й завдання у контексті сучасних соціально-економічних змін у суспільстві.

У зв'язку з реформуванням освіти й зміною освітньої парадигми проблема виховання на всіх освітніх рівнях стоїть особливо гостро.

Отже **мета** нашої **лекції** полягає у висвітленні психолого-педагогічних основ процесу виховання студентів, а саме, у визначенні сутності виховання і його основних функцій у вищій школі, презентації концептуальних основ виховання студентів, окресленні основних напрямків виховання студентства,

розкритті методів й організаційних форми виховання, поясненні ролі «Я-концепції» для виховання та самовиховання.

Умовно формування особистості фахівця, його розвиток й виховання можна поділити на три етапи: 1) довузівський, 2) період навчання у ВНЗ, 3) після вузівський. Перший етап триває десь 18 років, другий – 5, а третій – усе життя після завершення вузівської освіти.

Кожен із цих етапів має свої особливості й тривалість. Як відомо, на першому етапі значну роль відіграє сім'я й організаційні форми виховання, які забезпечують спеціалісти, педагоги-фахівці. На другому етапі вплив сім'ї дещо слабне, організаційне виховання стає не таким широким, але більш інтенсивним, посилюється роль самовиховання, підвищується вплив на особистість студентського колективу, виховання набуває риси професійної спрямованості. Третій етап характеризується переважно самовихованням, зовнішній вплив слабшає, посилюється внутрішній вплив індивіду на самого себе, відбувається як би шліфування, зміна ладу особистості, системи цінностей й відносин.

Молодь поступає до ВНЗ, пройшовши значний шлях становлення, формування різних якостей, розвитку здібностей, соціалізації. У студентів першого курсу вже сформовані основи світогляду й моральні устої, естетичні смаки й ідеали, прищеплене певне ставлення до праці, вони розвинуті фізично. Але шлях становлення особистості, формування всіх її якостей ще не завершено.

Студентські роки – це період, коли особливо інтенсивно, як би прискореними темпами, відбувається розвиток й виховання, становлення особистості, професійна підготовка майбутніх фахівців. Це сенситивний період для розвитку інтелекту, перегляду і відпрацювання системи цінностей, зміцнення здоров'я і фізичних сил. Викладачі, які працюють у ВНЗ, повинні добре уявляти собі особливості і можливості даного періоду в житті студентів, в їхньому професійному й громадському становленні, а також свою роль в цих процесах, зокрема у вирішенні завдань виховання.

Виховання – це цілеспрямований, спеціально організований педагогічний процес взаємодії педагога зі студентами, організації різноманітної діяльності з метою формування у них політичних, моральних, естетичних, фізичних якостей, розвитку їх здібностей й духовних сил, ставлення до оточуючого світу й людей.

Виховання – це складний процес, пов'язаний з діяльністю суб'єктів цього процесу, з їх активністю. Він передбачає зміну інтелектуальної, емоційної, фізичної сфери особистості, її збагачення й удосконалення. У цьому приймає участь студентський колектив.

На яких методологічних ідеях доцільно вибудовувати програму з майбутніми фахівцями у сфері охорони здоров'я? Під час розробки цієї програми необхідно виходити зі специфіки конкретного колективу студентської групи, курсу, факультету, спираючись на конкретні цілі й завдання. Але існують й загальні концептуальні положення, орієнтація на які сприяє підвищенню продуктивності виховного процесу.

1. Викладачів ВНЗ поділяють на три категорії. Одні взагалі заперечують необхідність спеціально організованої виховної роботи зі студентами. Інші вважають, що вона повинна здійснюватися під час навчання відповідно до виховної функції. Треті стверджують, що в умовах ВНЗ є необхідність у такій роботі, тому що навчальний процес не дає такої можливості, щоб вирішити багато завдань виховання.

Позааудиторна виховна робота зі студентами повинна сприйматися як самостійна категорія, яка зв'язана з навчальним процесом. Виховання й навчання мають спільну мету – формування особистості майбутнього фахівця. Але виховання не продовжує навчальний процес, його не можна зводити до додаткових занять. Воно лише спирається на спільну з навчанням мету, повинно реалізовувати власну мету, сприяти духовному й фізичному зростанню студентів, формуванню індивідуально й соціально значущих якостей.

Виховна система завжди має риси авторського характеру.

Важливим елементом виховної системи ВНЗ є діяльність, спілкування, пізнання, педагогічний мікроклімат (або, за словами К.Д.Ушинського, «дух»). Це положення не є новим. У кожному навчальному закладі можна знайти названі елементи: студенти спілкуються один з одним й викладачами, приймають участь у різних видах діяльності, у процесі чого розширяється їх сфера пізнання. Але питання у іншому, як вони використовуються, яке їхній педагогічний супровід. В умовах ВНЗ діяльність студентів й спілкування не завжди мають виховний характер, переслідують власні цілі, а виховання й розвиток особистості при цьому як мета не ставляться. Та вони частково відбуваються стихійно, носять супутній характер. У виховній діяльності є дві цілі – «мета справи» і «мета виховання», які взаємодіють, при цьому домінує або одна або інша в залежності від організації й змісту діяльності.

Педагогічний клімат досі не став одним з ведучих засобів виховання, формування особистості. Педагогічному «духу» або мікроклімату навчального закладу більш уваги приділяли ентузіасти авторських систем виховання (згадаймо А.С.Макаренка, К.Д.Ушинського) і домагалися створення сприятливих умов, а потім і хороших результатів виховання. В умовах ВНЗ виховання розкриває свої потенційні можливості не повністю, тому й використовується не у повному обсязі для досягнення поставлених цілей. Причина такого явища в однобічному, вузько функціональному розумінні виховання. Але ж виховання багатофункціональне. Так, не обов'язково, щоб у будь-якому акті, фрагменті виховання були реалізовані усі функції у повному обсязі. Процесу виховання студентів притаманні наступні функції: організаційно-мотиваційна, діагностична, прогностична-проективна, формуючо-розвивальна, інформаційно-комунікативна, контрольно-оцінювальна.

Скажемо декілька слів про кожну із названих функцій виховання:

- організаційно-мотиваційна – формування мотивації розвитку особистості, її вдосконалення і самовдосконалення, організація діяльності, спілкування та творче залучення всіх вихованців до виховного процесу;

- діагностична – виявлення реального рівня розвитку людини, факторів впливу на особистість;

- прогностично-проективна – планування бажаного результату та умов його досягнення, розроблення плану та програми досягнення виховної мети;

- формуючо-розвивальна – формування та постійне вдосконалення у людини соціально-ціннісних якостей, забезпечення гармонійного розвитку особистості та максимальної реалізації її творчого потенціалу;

- інформаційно-комунікативна – цілеспрямований психолого-педагогічний та інформаційний вплив на свідомість, інтелектуальну, духовно-перцептивну, вольову і мотиваційну сфери особистості, формування високої культури спілкування, правил загального етикету і поведінки, розвиток соціально-значущих цінностей;

- контрольно-оцінювальна – виявлення й оцінка результатів виховання, ефективності системи виховної роботи та внесення відповідних коректив і змін.

Зауважимо, що без взаємодії суб'єктів виховного процесу – викладачів й студентів, студентських громадських організацій, органів самоврядування – виховання носить формальний характер, а між викладачами й студентами можуть виникати бар'єри нерозуміння. Виховання відбувається лише тоді, коли особистість міняється, отримує щось нове, удосконалюється. Тому думка К.Ушинського, що «мистецтво виховання має свої особливості, що майже всім воно здається справою знайомою і зрозумілою, а декому – навіть легкою, й тим більш зрозумілою, й тим більш легкою здається вона, чим менш людина з нею знайома, теоретично або практично», не втратила своєї актуальності і зараз.

1.1. НАПРЯМИ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Процес виховання у вищому навчальному закладі здійснюється за такими напрямками: національне виховання, моральне виховання, трудове виховання, економічне виховання, правове виховання, антинаркотичне

виховання, екологічне виховання, естетичне виховання, фізичне виховання, тендерне виховання.

Національне виховання це історично зумовлена, створена народом сукупність поглядів, переконань, традицій, ідеалів, звичаїв та інших форм суспільної практики, покликаних формувати національну свідомість, ціннісні орієнтації, засвоєння молоддю соціального досвіду на надбань попередніх поколінь.

Навчально-виховний процес у вищому навчальному закладі необхідно вибудовувати таким чином, щоб пробудити у студентів національні почуття, виховати в них повагу і любов до свого народу, до його віковічних моральних та духовних здобутків, а також самоповагу й гордість за свою Батьківщину, і на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина України: національну свідомість, духовність, трудову активність, морально-етичну, фізичну, екологічну і правову культуру.

Моральне виховання — виховна діяльність вищого навчального закладу, спрямована на формування у студентів стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі ідеалів, норм і принципів моралі, участі у практичній діяльності.

Систему моральних цінностей поділяють на абсолютно вічні, національні, громадянські, сімейні та цінності особистого життя.

1. Абсолютно вічні цінності. Це загальнолюдські цінності, які мають універсальне значення і необмежену сферу застосування (добро, правда, любов, чесність, гідність, краса, мудрість, справедливість).

2. Національні цінності. Вони є значущими для одного народу, але не завжди їх поділяють інші народи. Наприклад, почуття націоналізму зрозуміле і близьке лише поневоленим народам і чуже тим, які ніколи не втрачали своєї незалежності. До таких цінностей належить патріотизм, почуття національної гідності, історична пам'ять тощо.

3. Громадянські цінності. Вони ґрунтуються на визнанні гідності людей і знаходять своє застосування в демократичних суспільствах. Це права

і свободи людини, обов'язки перед іншими людьми, ідеї соціальної гармонії, повага до закону тощо.

4. Сімейні цінності. Вони охоплюють моральні основи життя сім'ї, стосунки поколінь, закони подружньої вірності, піклування про дітей, пам'ять про предків тощо.

5. Цінності особистого життя. Мають значення насамперед для самої людини, визначають риси її характеру, поведінку, її господарський успіх, стиль приватного життя тощо.

Аналізуючи моральні якості, які необхідно формувати у студентів, враховують їх вплив на майбутню професійну діяльність та поведінку суб'єкта, їх взаємодію і здатність до взаємодоповнення та взаємозбагачення. Наявність різних за функціями моральних якостей є своєрідним механізмом поєднання моральної свідомості і поведінки особистості. З огляду на це дослідники (Н. Єфременко, Л. Іванова, Н. Монахов) визначили п'ять основних груп моральних якостей:

— світоглядна переконаність, цілеспрямованість, обов'язок, відповідальність, гуманізм, патріотизм, інтернаціоналізм, які в сукупності забезпечують громадянську спрямованість; саме ці якості забезпечують зміст соціальних цінностей;

— моральні якості, спрямовані на досягнення поставлених цілей: ініціативність, енергійність, наполегливість, самостійність, обов'язковість тощо; вони пов'язані з моральною свідомістю, яка керує і коригує їх вияв;

— витримка, стриманість, ввічливість, володіння собою; ці якості допомагають контролювати і гальмувати негативні прояви у поведінці;

— діловитість, уміння вибудовувати моральний досвід особистості; ці якості певною мірою допомагають швидше досягати мети і зосередити увагу переважно на змісті вчинків;

— здатність до самооцінки, самокритичність, вимогливість до себе, справедливе ставлення до інших; усе це сприяє самовдосконаленню і створенню позитивної моральної сфери подальшого розвитку особистості.

Структура блоків моральних якостей відносно динамічна, оскільки безперервно змінюється особистістю, яка сама перебуває у постійній зміні.

Серед моральних якостей, які мають особливе значення для майбутньої професійної діяльності, виокремлюють професійний обов'язок, професійну честь, професійну гордість і професійну етику.

Професійний обов'язок. Однією з найголовніших категорій етики є обов'язок, тобто ставлення особистості до суспільства. Професійний обов'язок відображає ставлення до своєї праці.

Почуття професійного обов'язку ґрунтується на переконанні в життєвій необхідності узгодження особистих бажань із суспільним обов'язком. З цього погляду професійний обов'язок студента можна розглядати як прагнення повною мірою оволодіти знаннями, вміннями та навичками з обраної спеціальності, дотримуватись професійної дисципліни, стати справжнім майстром своєї справи, берегти професійні традиції, розширювати професійні зв'язки.

Професійна честь. Це моральна категорія, яка відображає гідність і авторитет людини. Професійна честь вимагає від працівника підтримувати репутацію своєї професії, захищати інтереси колективу, до якого він належить. Досягнення та успіхи окремих людей кожної професії формують авторитет професії. Під час навчання у вищому навчальному закладі студенти повинні навчитися по-справжньому цінувати обрану професію, усвідомити її суспільне значення, примножувати її добру славу і захищати її честь.

Професійна гордість. Це почуття пов'язане з переживанням людиною своїх успіхів. Завданням вищого навчального закладу є виховання у студентів почуття професійної гордості на його традиціях, ознайомлення молодих людей з найвищими здобутками видатних осіб, що працювали чи працюють у певній сфері суспільної діяльності. Професійна гордість активізує студента, спрямовує його на належне вивчення предметів, є потужним стимулом в

опануванні професії. З розвитком у молоді почуття професійної гордості професійне виховання стає повнішим і змістовнішим.

Професійна етика. Під професійною етикою розуміють моральні принципи, пов'язані з поведінкою людини у сфері її професійної діяльності. Майбутні фахівці повинні усвідомлювати, що вони самі відповідають за свої вчинки, що кожен їх крок буде морально оцінено. Лише за цієї умови вони будуть готові до роботи в професійному колективі.

Трудове виховання — процес формування потреби в праці і сумлінного, творчого ставлення до неї, гордості за свою професію, високих моральних і професійних рис громадянина, працівника, фахівця, вироблення практичних умінь і навичок культури праці.

Найважливішим завданням трудового виховання студентів є формування у них професійних здібностей і потреб, вмінь, навичок, звичок професійного призначення, терпеливості і наполегливості в подоланні труднощів.

Трудове виховання студентів здійснюється в процесі усіх видів діяльності студента: навчальній праці, науково-дослідній роботі, діяльності, виробничій практиці, громадській, побутовій праці.

Економічне виховання — педагогічна діяльність, спрямована на формування на основі спеціальних знань економічної свідомості, економічного мислення, умінь і навичок економічної діяльності, економічно значущих якостей особистості.

Економічне виховання має бути зорієнтоване на формування економічного мислення, почуття власника, реального господаря; вміння прогнозувати наслідки своїх рішень, економічно обґрунтовувати ставлення до праці та її результатів; усвідомлення свого статусу платника податку, його прав і обов'язків; прагнення до нарощування трудових доходів, до поліпшення якості життя; готовність брати участь у різноманітних формах економічної діяльності; моральний вибір в ситуаціях, пов'язаних з

економічною діяльністю; вміння долати економічні труднощі в кризовій ситуації.

Правове виховання — виховна діяльність вищого навчального закладу, правоохоронних органів, спрямована на формування у студентів правової свідомості та навичок і звичок правомірної поведінки.

Система правового навчання і виховання студентів в неюридичних вищих навчальних закладах має своєю метою формування моральної і правової свідомості молодих людей, озброєння їх знаннями українського законодавства, необхідними для практичної професійної діяльності, для використання правових знань в особистому житті. Досягнення цієї мети здійснюється через вивчення курсу «Правознавство» і проведення позааудиторної виховної роботи.

Антинаркогенне виховання — педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентства несприйнятливості до наркогенних речовин (тютюну, алкоголю, наркотиків), подолання звичок до вживання цих речовин тими молодими людьми, яким вони притаманні.

Основними завданнями антинаркогенного виховання є озброєння молодих людей знаннями про згубний вплив вживання тютюну, алкоголю, наркотиків на організм людини і її діяльність; формування у студентів психологічних гальм, які б утримували їх від уживання шкідливих речовин; прищеплення непримиренності до їх вживання ровесниками; своєчасне виявлення студентів, які вживають ці речовини, проведення з ними відповідної виховної роботи.

Екологічне виховання — педагогічна діяльність, спрямована на формування у студентів екологічної культури.

Екологічна культура передбачає наявність глибоких знань про навколишнє середовище, екологічний стиль мислення, що зумовлює відповідальне ставлення до природи та свого здоров'я; вміння і досвід розв'язання екологічних проблем; безпосередню участь у природоохоронній

роботі, а також здатність прогнозувати можливі негативні віддалені наслідки природо перетворювальної діяльності людини.

Наявність екологічної культури допомагає майбутньому фахівцю усвідомити власний виховний потенціал як майбутнього спеціаліста, який має володіти методикою еколого-виховної роботи на виробництві.

Екологічне виховання тісно пов'язане з естетичним. Внутрішня спорідненість полягає у формуванні ціннісного ставлення до природи.

Естетичне виховання — складова частина виховного процесу, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси в усіх сферах діяльності людини.

Метою естетичного виховання у вищому навчальному закладі є формування у майбутнього спеціаліста *естетичної культури* — здатності особистості до повноцінного сприймання, правильного розуміння прекрасного.

Фізичне виховання у вищому навчальному закладі є невід'ємною частиною формування загальної і професійної культури особистості сучасного фахівця, системи гуманістичного виховання студентів. Як навчальна дисципліна, обов'язкова для всіх спеціальностей, воно є також засобом формування всебічно розвиненої особистості, оптимізації фізичного і фізіологічного стану студентів у процесі професійної підготовки.

Фізичне виховання — система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я, загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок і вмінь.

За час навчання важливо сформувати у студентів розуміння необхідності постійно працювати над собою, вивчаючи особливості свого організму, раціонально використовувати свій фізичний потенціал, ведучи здоровий спосіб життя.

Демократизація та гуманізація суспільства в Україні сприяє створенню рівних можливостей для самореалізації особистості незалежно від віку і статі.

На сучасному етапі система навчально-виховної роботи закладів освіти та сім'ї навчає індивіда виконувати статеву роль відповідно до стандартизованих уявлень про «чоловіче» і «жіноче», що стримує розвиток особистості, перешкоджає її самореалізації, оскільки не відповідає сучасному розвитку продуктивних сил, між статевому розподілу на ринку праці. Це зумовило коригування поглядів на соціально-психологічні відмінності, які існують між статями, і відповідно передбачає тендерний аспект у процесі виховання.

Гендерне (англ. «gender» — *рід*) виховання — цілеспрямований систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування у них егалітарних (партнерських) цінностей, поваги до особистості незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками статево толерантної поведінки.

Рівноправ'я у навчально-виховному процесі покликані забезпечувати:

- однакові педагогічні вимоги, тон і зміст звертання до юнаків і дівчат;
- статево нейтральні вимоги до дотримання правил культури поведінки, уникнення нав'язування стереотипів на кшталт: «юнакам (дівчатам) не личить...», «ти ж не дівчина (хлопець), щоб ...» тощо;
- орієнтацію на індивідуальний розвиток молодої людини, її здібностей, уподобань, можливостей у навчанні, оволодіння професійними вміннями, досягнення певного статусу в громадсько-політичній діяльності незалежно від статі;
- заохочення молоді та однаковий доступ до користування навчальним, спортивним інвентарем, приладами;
- заохочення молоді до статево змішаних занять, ігор, видів

навчальної діяльності, уникнення статевого сепаратизму в спілкуванні;

— обговорення зі студентами проблем стосунків статей, наголошення на їхній рівності та взаємозамінності в сім'ї й суспільстві;

— привернення уваги студентів до нав'язування тендерних стереотипів ЗМІ, проявів сексизму, що принижує гідність жінок і чоловіків.

Процесу виховання у вищому навчальному закладі має особливості, до яких належать:

1. *Багатофакторність*. У процесі виховання на особистість впливають суб'єктивні та об'єктивні чинники.

2. *Комплексність*. Процес виховання передбачає єдність цілей, змісту, напрямів, форм і методів виховання. Комплексний підхід до процесу виховання реалізується через:

а) виховання у навчальному процесі (зміст навчального матеріалу; особистий приклад викладача; реалізація вимог педагогіки співробітництва);

б) освітньо-виховне середовище (управління вищим навчальним закладом; взаємини у студентському колективі; морально-психологічний клімату ВНЗ; вплив ЗМІ);

в) позааудиторну діяльність (кураторські години; вечори відпочинку; відвідування театрів, музеїв; робота з молодіжними організаціями; науково-дослідна робота; суспільно корисна діяльність).

3. *Варіативність*. Потрібно організовувати процес виховання, беручи до уваги індивідуальні особливості студентів, після діагностики особистості та студентських груп.

4. *Двосторонність*. Процес виховання має суб'єкт-суб'єктний характер.

5. *Динамічність*. Процес виховання рухливий, мінливий та динамічний.

6. *Тривалість*. Процес виховання триває усе життя.

7. *Неоднозначність*. Виховні вимоги спричиняють неоднакові зміни в особистому розвитку кожної людини, по різному сприймаються людьми і

мають різний кінцевий результат — різний рівень вихованості.

8. *Результати* виховного впрілу проявляються не так швидко, як результати процесу навчання.

2. Методи й організаційні форми виховання

Виховання студентів не є відокремленою ділянкою впливу на особистість. Воно діалектично пов'язане з усією педагогічною системою виховання студентів. Виховна діяльність викладача вищого навчального закладу спрямована на:

- спонукання студентів до раціонального використання вільного часу з метою всебічного розвитку своєї особистості, вдосконалення необхідних фахівцю якостей (консультування студентів щодо розумного використання вільного часу на самоосвіту, суспільну роботу, заняття фізкультурою і спортом, художньою і технічною творчістю тощо);

- перевиховання — виховний процес, спрямований на подолання негативних якостей особистості, які формувалися під впливом несприятливих умов виховання;

- корекцію відхилень у свідомості і поведінці окремих студентів шляхом створення спеціальних педагогічних ситуацій, які сприяють усуненню наявних в особистості студента негативних якостей (активізація прихованих почуттів, зміцнення віри у власні сили, паралельна педагогічна дія та ін.);

У виховному процесі необхідно використовувати загальні методи виховання.

Метод виховання — це спосіб взаємозв'язаної діяльності викладача і студентів, спрямований на свідомість, волю і поведінку з метою формування у нього бажаних якостей, всебічного гармонійного розвитку особистості.

Загальні методи виховання традиційно класифікуються залежно від їх функціональної спрямованості. На цій основі Ю.Бабанський виділив чотири

групи методів: формування свідомості; методи формування суспільної поведінки; методи стимулювання діяльності і поведінки; методи контролю й аналізу ефективності виховання

І.Методи формування свідомості. Ці методи впливають на свідомість, почуття, волю з метою формування поглядів і переконань. До них належать бесіда, лекція, диспут, переконування і метод прикладу.

Бесіда. Її особливість у тому, що педагог, спираючись на наявні у студентів знання, моральні, етичні норми, підводить їх до засвоєння нових. Для успішного проведення бесіди потрібне обґрунтування актуальності теми; формулювання питань, які спонукають до розмови; спрямування розмови у потрібному напрямі; залучення студентів до оцінювання подій, вчинків і явищ суспільного життя. Це сприяє формуванню у них відповідного ставлення до дійсності, до своїх моральних і громадських обов'язків. Важливим є підсумування розмови, прийняття конкретної раціональної програми дій для втілення її в життя.

Дещо складнішою для педагога є індивідуальна бесіда, мета якої в тому, щоб викликати співрозмовника на відвертість. Педагог має дбати про те, щоб пропоновані моральні сентенції (судження) студент не лише усвідомив, а й пропустив через свій внутрішній світ, тобто пережив. Цього можна досягти, наводячи переконливі приклади.

Одночасно студент має відчувати, що педагог є союзником, щиро прагне допомогти йому і знає, як це зробити. Якщо йдеться про порушення правил поведінки, то спершу слід з'ясувати причини і мотиви, а відтак визначати форму педагогічного впливу. Не можна індивідуальну бесіду зводити до суцільної критики негативних вчинків. Треба вибудовувати її так, щоб людина, яка здійснила цей вчинок, сама усвідомила його аморальність.

Лекція. Сутність — у послідовному, систематичному викладенні певної проблеми. Лекція може мати епізодичний характер або належати до певного тематичного циклу, кінолекторію. Успіх її залежить від добре продуманої композиційної побудови, вдало дібраних переконливих аргументів,

необхідних для оцінювання подій і фактів, особистих якостей лектора, його здатності володіти спеціальними психологічними прийомами.

Теоретичні положення лекції мають тісний взаємозв'язок з практикою, з життям колективу, що дає змогу встановити довірливий контакт із аудиторією. Найскладнішим моментом лекції є відповіді на запитання студентів, які потребують уточнення фактів, оцінювання певного явища, думки лектора щодо якоїсь проблеми. Запитання можуть мати полемічний характер. Лектор не повинен ухилятися від відповідей на них, оскільки це може бути підставою хибного тлумачення певного факту або його нерозуміння.

Диспут. Як метод формування свідомості особистості передбачає вільний, невимушений обмін думками, колективне обговорення різноманітних питань. Під час диспуту його учасники обстоюють свою позицію, переконуються в правильності чи помилковості своїх поглядів. Розкриваються їх ерудиція, культура мовлення, логічне мислення. Тематику диспутів слід добирати так, щоб спонукати учасників до роздумів над серйозними світоглядними питаннями: про мету життя, щастя, обов'язок людини перед суспільством та ін.

На диспуті можна обговорювати й факти з життя групи, виробничого колективу, літературний твір, газетну чи журнальну статтю, актуальну проблему.

Питання диспуту мають зацікавити, змусити замислитися над суттю проблеми, сприяти формуванню власного ставлення до неї. Важливо у процесі диспуту створити атмосферу невимушеності: усі повинні почуватися рівними, ніхто не має права повчати й ображатися, виступи мають бути відвертими й аргументованими.

Метою диспуту є не прийняття остаточних рішень, а надання його учасникам можливостей для самостійного аналізу проблеми, аргументації власних поглядів, спростування хибних аргументів інших.

Приклад — метод виховання, який передбачає організацію взірця для наслідування з метою оптимізації процесу соціального успадкування.

Переконування — це метод, що передбачає цілеспрямований вплив на свідомість, волю і почуття вихованців з метою формування в них стійких переконань. Засобом переконування є слово. Метод переконування реалізується через пояснення, розкриття наслідків дій, бесіда, диспут, звернення до почуттів совісті й честі та ін.

2.1. Методи організації діяльності і формування поведінки

Ці методи передбачають організацію діяльності студентів та формування досвіду суспільної поведінки. До них належать педагогічна вимога, громадська думка, вправління, привчання, доручення.

Педагогічна вимога. Це вплив на свідомість вихованця з метою спонукання його до позитивної діяльності або гальмування його негативних дій чи вчинків. Вимога впливає на свідомість студента, активізує волюві якості, перебудовує мотиваційну і почуттєву сфери діяльності в позитивному напрямі, сприяє формуванню позитивних навичок поведінки. Вона повинна бути доцільною, зрозумілою і посилюююю.

У процесі виховання рівень вихованості студентів змінюється. Відповідно повинні зростати вимоги. Якщо до студента не підвищувати вимог, то він може зупинитися на досягнутому. Педагогічна вимога має випереджати розвиток особистості.

Ефективність вимоги значною мірою залежить від її чіткості, лаконічності, щоб було зрозуміло, де, в якому обсязі, до якого часу, якими засобами і кому саме слід її виконати. Така вимога виховує персональну відповідальність, дисциплінує. Якщо ж вимога сформульована розпливчасто, непереконливо, не конкретно, то й виконання її буде безвідповідальним.

Вимоги можуть стосуватися всіх сфер життя і діяльності особистості і мають бути єдині, що сприятиме формуванню певних навичок і звичок. Не

можна, наприклад, вимагати чистоти і порядку тільки в навчальній аудиторії, а на гуртожиток не зважати. Щоденне дотримання таких вимог всіма членами колективу створює умови для ефективності виховного процесу.

Громадська думка. Як метод виховання вона є колективною вимогою. Адже, обговорюючи вчинок конкретної людини, колектив прагне, щоб вона усвідомила свою провину. При цьому аналізувати чи критикувати слід не особистість, а вчинок, його шкідливість для колективу, суспільства і самого порушника. Розмова має бути вибудованою так, щоб молода людина сама назвала причину свого вчинку. Під час обговорення обов'язково визначають шляхи подолання недоліків.

За допомогою громадської думки людину легше переконати в хибності поглядів чи в неналежній поведінці, ніж в індивідуальній бесіді.

Вправління. Сутність його полягає у створенні умов для формування і закріплення позитивних форм поведінки особистості. Вправлінням людина займається протягом усього життя, але найчастіше — у молодому віці. У вищому навчальному закладі студентів щоденно доводиться вправлятися у виконанні розпорядку дня, дотриманні навчальної і трудової дисципліни. Якщо студент завжди і у всьому намагатиметься дотримуватись вимог, постійно вправлятиметься у позитивній поведінці, то в нього сформується і зміцніють відповідні навички і звички.

Привчання. Воно ґрунтується на вимозі виконати певні дії. Йдеться насамперед про режим життя і діяльності молодого людини. Саме режим виховує безперервність зусиль щодо влаштування життя студента, заощаджує його енергію; привчає вчасно виконувати будь-яку роботу, а також неухильно дотримуватися встановлених вимог. У такий спосіб формуватиметься характер і правильна поведінка молодого людини.

Доручення. Як метод виховання має своєю метою вправління людини в позитивних діях і вчинках. Для цього педагог чи студентський колектив дає студентів певне завдання, виконання якого вимагає певних дій або вчинків.

Використання цього методу потребує врахування індивідуальних особливостей особистості.

2.2. Методи стимулювання діяльності і поведінки особистості

Змагання. Сутність його полягає у схильності до здорового суперництва і самоствердження. Постаючи як конкуренція, боротьба за існування, воно є пружиною розвитку. Змагання сильне гласністю, об'єктивним порівнянням підсумків, організовує, згуртовує колектив, спрямовує на досягнення успіхів, учить перемагати. У його підсумках відображається вся багатогранність життя вищого навчального закладу. Змагання змушує тих, хто відстає, підніматися до рівня передових, а передових надихає на нові успіхи.

У вищих навчальних закладах використовують різноманітні форми змагань: конкурси, олімпіади, фестивалі та огляди художньої самодіяльності, виставки. Усе це розвиває інтереси, творчі здібності студентів, активізує пізнавальну діяльність.

Заохочення. Ґрунтується воно на схваленні позитивних дій і вчинків з метою спонукання особистості до їх повторення. Однак не кожне заохочення активізує процес виховання. Воно має виховну силу тільки за певних умов. Передусім важливо своєчасно помітити позитивні зрушення у поведінці особистості, в ставленні до навчання, праці. Часом корисно похвалити студента, коли він ще не досяг серйозних успіхів, але прагне до цього. Відзначаючи навіть незначні зміни на краще, невеликі його перемоги над собою, педагог пробуджує в ньому бажання вдосконалюватися, стимулює його до повторення схвалених вчинків.

Покарання. Сутність його полягає у несхваленні, осуді негативних дій і вчинків з метою їх припинення або запобігання їм у майбутньому. Покарання слід застосовувати обережно, щоб не спричинити озлоблення, лицемірства. Покарання повинно викликати переживання, почуття вини,

збуджувати докори совісті і прагнення змінити поведінку. Воно має сприяти зміцненню почуття відповідальності за свою поведінку, дисциплінованості, несприйнятливості до негативного, здатності протистояти негідним бажанням.

Виховна ефективність покарання зростає, якщо воно сприймається як справедливе. Тому слід завжди перевіряти факти, щоб довести провину. Незаслужене покарання провокує нові конфлікти. Вдаватися до нього треба не часто. І завжди воно повинно мати гуманний характер, не принижувати людської гідності.

Отже, повторимося, незважаючи на те, що студенти в абсолютній більшості дорослі люди, все ж і вони з погляду психологічних особливостей очікують і хочуть, аби їхня діяльність (навчальна, наукова, громадська, суспільно корисна) була помічена, схвалена і відзначена. До того ж важливо, щоб заохочення носили відкритий, гласний характер. Не варто забувати народної мудрості: «Боги і діти живуть там, де їх хвалять».

У реальному житті окремі студенти не завжди виявляють вихованість і відповідальність у виконанні своїх обов'язків, правил внутрішнього розпорядку, норм співжиття. Тому в таких випадках доводиться вдаватися до педагогічних стягнень. Цього не варто уникати. По-перше, статутом закладу має бути визначена система відповідного реагування на негативні впливи, по-друге, кожен член студентського колективу має усвідомити, що за будь-який негативний вчинок він несе відповідальність. Має діяти принцип невідворотності реагування. Коли стягнення виступають не як кара, а як справедливі вимоги в інтересах особистості чи колективу, вони є дієвими чинниками виховного процесу. Стягнення, як і заохочення, мають соціально-психологічний вплив не лише на особистість студента, якого ці дії стосуються безпосередньо, але й на інших членів колективу [3].

У радянській педагогіці діяв так званий виховний метод «вибуху». У педагогічний обіг його ввів А.С. Макаренко. «Під вибухом, – писав він, я зовсім не розумію такого становища, щоб під людину підкласти динаміт,

підпалити і самому тікати, не чекаючи, поки людина злетить у повітря. Я маю на увазі раптову дію, яка перевертає всі бажання людини, всі її прагнення». У гуманістичному суспільстві, в державі, яка намагається збудувати відкрите, демократичне, громадянське суспільство, де найвищою цінністю і самоціллю є Людина, цей метод, на нашу думку, є недоцільним і неприйнятним.

У процесі виховання не буває однакових ситуацій і стандартних підходів до використання тих чи тих методів. Багато тут залежить від знань, таланту, досвіду і творчості вихователя. Тому слушною залишається думка А.С. Макаренка: «...Ніякого засобу не можна розглядати відокремлено від системи. Ніякого засобу взагалі, хоч би який ви взяли, не можна визнати ні добрим, ні поганим, якщо ми розглядатимемо його окремо від інших засобів, від цілої системи, від цілого комплексу впливів».

2.3. Методи контролю й аналізу ефективності виховання

Завдання їх полягає у з'ясуванні результативності конкретних виховних заходів, виховної роботи в колективі загалом. До них належать педагогічне спостереження, бесіда, опитування (анкетне, усне), аналіз результатів діяльності студентів тощо. Який би метод педагог не використовував, він повинен бути елементом конкретної програми вивчення особистості чи колективу.

Особистість студента і колектив постійно розвиваються. Дослідження змін має практичне значення для подальшої виховної роботи, зокрема для правильного прогнозування її змісту і добору методів, форм виховного впливу. Відомості про студента та колектив, отримані за допомогою одного методу, для достовірності і об'єктивності потребують перевірки іншими методами. Усім учасникам виховного процесу слід обмінюватися даними.

Засіб виховання — вид суспільної діяльності, поєднаний із сукупністю предметів, що впливає на розвиток особистості у певному напрямі.

2.4. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ у вищому навчальному закладі

У вихованні студентів важлива роль належить спеціально організованій позааудиторній виховній роботі.

Позааудиторна виховна робота — вид діяльності викладача, спрямований на виховання студентів, який здійснюється після занять.

Особливість позааудиторної роботи полягає у добровільній участі в ній (студенти обирають профіль занять за інтересами), суспільній спрямованості (зміст виховного впливу відповідає потребам суспільства, відображає досягнення науки, культури, мистецтва), ініціативності та самодіяльності учнів (врахування бажання молоді, їх пропозицій).

Форми виховної роботи— варіанти організації виховного процесу, композиційна побудова виховного процесу.

До них належать кураторські години, етичні бесіди, зустрічі з відомими людьми, екскурсії, обговорення книг, читацькі конференції, диспути тематичні, розважальні, вечори і ранки, свята, змагання (спартакіади), турніри, виставки, конкурси, колективні творчі справи та ін.

Виховний захід — це організована діяльність колективу, спрямована на досягнення певної виховної мети.

Організаційними формами виховної роботи можуть бути масові, групові та індивідуальні виховні заходи.

Масові форми виховної роботи. Особливістю масових форм виховної роботи є широка участь в ній студентів. До них належать святкування державних та релігійних свят, знаменних подій у житті вищого навчального закладу, проведення читацьких конференцій, тематичних вечорів, вечорів запитань та відповідей, тижнів з різних навчальних предметів, зустрічей з видатними людьми, конкурсів, олімпіад, фестивалів, виставок тощо.

Утвердженню патріотичних почуттів, співпричетності до важливих подій сприяє, наприклад, участь студентів у відзначенні Дня Незалежності, Дня знань, Дня захисника Вітчизни, Свята Перемоги та ін. Масовими є загально університетські вечори, присвячені Дню університету, Дню факультету, Дню студента, Дню науки та ін. Важливо, щоб такі заходи проходили в атмосфері особистої причетності до обговорюваних проблем, щоб студенти були організаторами й учасниками: запрошували гостей, готували виставки, демонстрували фільми.

Читацькі конференції є ефективною формою виховання студентської молоді. Такі конференції проводять на матеріалі творчості одного або кількох авторів, творів, поєднаних однією тематикою, з окремої літературної або наукової проблеми. Форма проведення для студентів першого курсу наближена до бесіди, під час якої студенти висловлюють своє ставлення до творів, читають напам'ять уривки, інсценують, переглядають фільми.

Вечори запитань і відповідей закликають до діалогу між фахівцями і студентами. На ці заходи запрошують фахівців із тих сфер діяльності, якими зацікавилися студенти.

Літературно-музичні вечори, культпоходи в театр ознайомлюють студентів із різними жанрами цих видів мистецтва, формують естетичні смаки, виховують патріотичні почуття.

Групові форми виховної роботи. Серед них найпоширеніші «круглі столи», гуртки за інтересами, обговорення радіо- і телепередач, новинок преси, акції милосердя, пошукова діяльність, екскурсії, походи, заочні подорожі та ін.

Сприяють розширенню кругозору, формуванню світогляду, загальнолюдських та національних цінностей «Круглі столи» зазвичай збирають молодих людей, які не обмежуються власною думкою у пошуках істини. Наприклад, «Моральність наукових відкриттів», «Культура особистості і культура мовлення», «Духовний потенціал українців» та ін.

У гуртках за інтересами реалізується творчий потенціал студентів, основними завданнями яких є: формування національно свідомого патріота громадянина України; виховання фізично й морально здорової людини; усвідомлення моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм; формування естетичних смаків; створення атмосфери емоційної захищеності, любові; збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоvodu, звичаїв, обрядів свого народу і народів, що населяють Україну; вивчення мови й шанування культури, національної літератури, мистецтва, преси, радіо і телебачення. Популярними у вищих навчальних закладах є гуртки народного і сучасного танцю, спортивні секції, фольклорні колективи, студії вокалу та художніх ремесел, театральні, поетичні клуби, клуби журналістів, фотоклуби та ін.

У виховній роботі ефективним є використання радіо- і телепередач, перегляд художніх фільмів. Наприклад, радіопередачі «Слово», «Контрольна з української», пізнавально-інформаційні, різноманітні науково-популярні програми слугують навчальним матеріалом і заохочують до творчої пошукової роботи у різних галузях, до удосконалення мовної й мовленнєвої культури студентів.

Популярні ток-шоу вітчизняних телеканалів («Я так думаю», «Подвійний доказ», «Свобода слова» та ін.) дають змогу студентам диференціювати справжні і штучні ідеали, усвідомити загальнолюдські цінності, незмінні протягом тисячоліть.

Формуванню національної свідомості, патріотичних почуттів студентської молоді сприяє їх активна участь у створенні університетських краєзнавчих музеїв, призначених для вивчення, збереження та використання пам'яток природи, матеріальної і духовної культури народу.

Індивідуальна виховна робота. Вона зумовлена індивідуальними особливостями студентів, через які переломлюється будь-який виховний вплив на особистість. Тому, щоб впливати на особистість, необхідно вивчити її індивідуальність. Важливо встановити довірливі, доброзичливі стосунки

між викладачами і студентами. Цьому значною мірою сприяє авторитет викладача, його вміння швидко орієнтуватися в ситуації, передбачати наслідки своїх дій.

До форм *самотійної виховної роботи* належать: читання художньої та спеціальної літератури, пошуки необхідної інформації через Інтернет, перегляд відповідних телепередач і прослуховування радіопередач, конструювання, написання творів, заняття фотографією і колекціонування та ін.

Педагогічний процес у медичному вищому навчальному закладі необхідно вибудовувати так, щоб розвивати у студентів національні почуття, виховувати у них повагу і любов до Батьківщини, народу його духовних надбань, самоповагу й гордість і на цій основі формувати суспільно значущі особистісні риси громадянина української держави, розвивати індивідуальні якості та здібності для самореалізації.

Задля якісної реалізації виховної мети у ВНЗ потрібно чітко продумати планування усіх підрозділів навчальної установи, аби забезпечити належний рівень професійної вихованості студентів (схема 1).

Вихованість — комплексна характеристика особистості, враховує наявність і рівень сформованості у неї суспільно значущих якостей.

Професійна вихованість майбутнього фахівця — це наявний рівень особистісного розвитку, що лежить в основі відносин до світу, свого місця в ньому, до людей, ступінь усвідомлення себе, своїх можливостей; образ даної людини в очах навколишніх.

Показниками рівня сформованості індивідуальних якостей особистості є критерії вихованості, які не можуть бути універсальними, бо в кожному соціумі є свої норми і правила.

Критерії вихованості — ознаки, за допомогою яких, роблять висновок про рівень вихованості людини, оцінюють результати виховного впливу.

Їх диференціюють на внутрішні і зовнішні, дослідники відзначають, що критеріями *внутрішньої вихованості* — об'єктивна самооцінка, здатність цивілізованого самоствердження, потреба бути потрібним людям. *Зовнішня*

вихованість — уміння слухати і чути, бачити і побачити, увага і такт стосовно людей, одяг і мова.

Рівень вихованості — ступінь сформованості у студентів найважливіших якостей особистості, які є показником вихованості.

Сучасні методики дозволяють встановити їх вихованості на високому, середньому і низькому рівнях.

Низький рівень вихованості — слабо виявляється позитивний, ще нестійкий досвід соціально-зорієнтованої поведінки, трапляються зриви. Поведінку здебільшого регулюють вимоги старших та інші зовнішні стимули. Самоорганізація і саморегуляція сформовані недостатньо.

Середньому рівню вихованості властива стійка позитивна поведінка, наявність регуляції й саморегуляції, самоорганізації та самоконтролю. Активної позиції щодо діяльності і поведінки одногрупників ще немає.

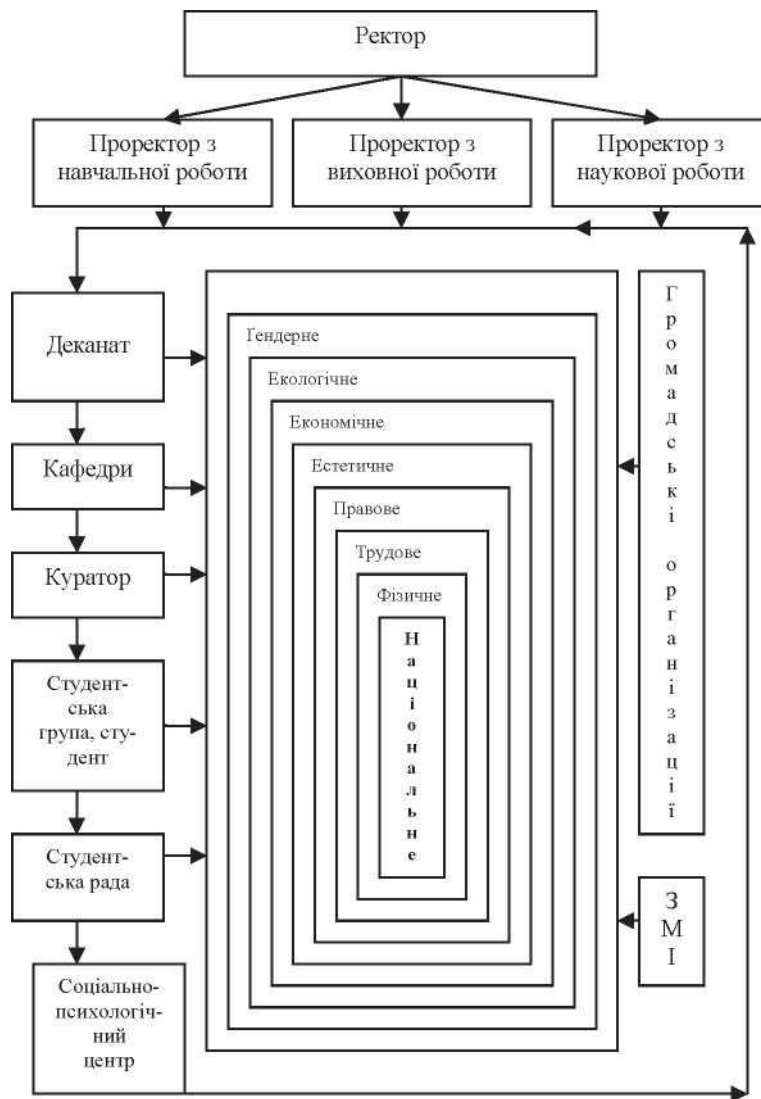

Схема 1. Система виховання у ВНЗ

Свідченням *високого рівня вихованості* є наявні стійкий позитивний досвід поведінки, активна життєва позиція, саморегуляція, прагнення організувати та регулювати діяльність. Сформована потреба творчої діяльності.

Оцінюючи рівень вихованості студента, слід мати на увазі, що це досить складана справа. Однак, можна вважати одним з основних критеріїв визначення вихованості є не стільки знання правил і норм поведінки, а конкретні дії і поведінка студента в соціумі.

3. Роль «Я-концепції» для виховання та самовиховання студентів

Розглянемо останнє питання нашої лекції: поговоримо про роль «Я–концепції» для виховання й самовиховання студентів.

Як наукове поняття «Я-концепція» увійшло в обіг відносно недавно – у другій половині ХХ ст. Майже одночасно в різних країнах з'явилися роботи, які моделювали структуру людського «Я» у соціальному, духовному, матеріальному вимірах. Ця проблема зайняла провідне місце в гуманістичній педагогіці й психології. Основоположну роль зіграли роботи А.Маслоу, К.Роджерса, Р.Бернса, Б.Г. Ананьєва, А.В.Петровського, Г.Н.Філонова та ін.. Вчені звернулися до цілісного людського «Я», його особистісному само визначенню в мікросоціальному оточенні. Поведінку людини слід розглядати як зовнішній прояв його внутрішнього світу. Основними побудниками поведінки, вчинків, діяльності є переконання, цінності, устремління, емоції, відносини. Дослідженням різних аспектів особистості був прокладений шлях до "Я-концепції" і "Я-образу".

Одну з таких моделей «Я-концепції» представив в монографії видатний англійський вчений-педагог й психолог Р.Бернс.

«Я-концепція» - це динамічна система уявлень людини про самого себе.

Вчені оперують ще іншим поняттям «Я-образ». Він носить ситуативний характер, що показує, якою людиною бачить себе й сприймає у даний момент. «Я-концепція» більш розгорнута, стабільна, визначена, включає протиріччя, незакінчені уявлення про власне «Я».

Теоретики особистості переконані в тому, що людський розум і серце можуть пізнати самого себе на основі гуманістичного ідеалу, тобто розвивати у собі кращі якості шляхом самовдосконалення. Ведучою є ідея вічної цінності кожної людини.

Щоб розробити «Я-концепцію», необхідно:

- усвідомити свої інтелектуальні, моральні, політичні, фізичні та інші якості;
- здійснити самооцінку якостей, своєї особистості у цілому;

- визначити можливості власного росту, самовиховання;
- виявити суб'єктивний вплив зовнішніх чинників (позитивних або негативних).

Кожен з названих чинників складний, але найбільш трудомісткою є процедура діагностики рівня розвитку якостей, самооцінки в стилі відсутності надійних діагностичних методик.

Формування «Я-концепції» починається рано – у дошкільному віці. Вирішальний вплив на цей процес мають сім'я, школа, ВНЗ, однолітки, сам індивід. Вони можуть сприяти розвитку як позитивних, так і негативних уявлень про себе самого, при цьому студент може й не бути реальним носієм тих чи інших якостей. У формуванні «Я-концепції» значну роль відіграє сила навіювання. Перебудувати сформовану систему уявлень про самого себе, якщо вона не об'єктивна, буває досить важко.

Теоретичні й дослідно-експериментальні дослідження особистості дають підставу для моделювання двох основних типів «Я-концепції» з трьома різновидами: Типи – Позитивна й негативна, різновиди - завищена, об'єктивна, занижена.

Якщо у студента сформована завищена позитивна «Я-концепція», це може стати причиною розвитку самовпевненості, зарозумілості, почуття своєї переваги, що не сприятиме розвитку прагнення домогтися чогось працею, самовдосконалюватися, займатися самовихованням. Занижена уявлення про свої позитивні можливості також не стимулює рух вперед, тому, що породжує відчуття невпевненості в своїх силах.

Дуже небезпечна завищена негативна "Я-концепція", так як її власник мимоволі говорить сам собі: "Я цього ніколи не подужаю", "Я не можу стати, як ...".

Студент «опускає руки» й не займається самовихованням. Коли людина не помічає у собі негативних якостей, має занижене уявлення про них, йому немає необхідності долати їх, ставити для себе певні цілі. Об'єктивна негативна «Я-концепція» для вольового студента може стати

побудником роботи над собою, сприяти подоланню почуття тривожності у зв'язку з труднощами або неможливістю досягти бажаної якості в самому собі.

Найбільш сприятливо для виховання і самовиховання об'єктивне позитивне уявлення про себе, так як воно допомагає висувати реальні посильні завдання, долати труднощі. Студент, як правило, буває впевнений в собі і своїх можливостях, займаючись самовихованням. Він може з'єднати воедино "хочу" і "можу".

«Я-концепція» формується на усіх вікових рівнях життя людини, але найбільш інтенсивно в юнацькі роки, коли питання "яким бути?", "яким стати?" є цілком виправданими і закономірними психологічно. Тому моделювання свого образу у студентські роки – справа реальна й перспективна.

Стихійно самовиховання ніколи не відбувається, це завжди свідомо цілеспрямована робота над собою, над своїми властивостями, характером. Самовиховання можливо тоді, коли студент відноситься до себе як до об'єкта власної педагогічної діяльності. Поки зміни відбуваються лише під впливом зовнішніх впливів, самовиховання ще немає. За своєю природою самовиховання - внутрішній вольовий процес, організатором якого є сам студент. Він повинен мобілізувати вольові зусилля на зміну своєї поведінки, відносин, якостей відповідно до програми зростання. У числі вольових зусиль студент може використовувати само переконання, саме схвалення, само наказ, само заохочення, само зобов'язання, самокритику, само покарання, емпатію. Звернення до одного із названих методів зумовлюється метою, яку ставить студент перед собою, а також його інтуїцією. Велике значення має внутрішня мова.

Студент, як і будь-який інший чоловік, часто недооцінює свої приховані психічні, моральні, фізичні та інші можливості. Важливо їх виявити і раціонально використовувати. Під час самовиховання може бути розчарування: або поставлено непосильне завдання, або не виправдалося

очікування отримати результат відразу. У цьому випадку не треба падати духом, слід провести корекцію своєї програми самовиховання.

Проте необхідно сказати, що проблема самовиховання студентів в умовах ВНЗ є ще недостатньо розробленою й потребує актуалізації уваги вчених, педагогів й самих студентів.

Отже, резюмуємо, щоб наблизитися до наукового вирішення питання самовиховання, необхідно виконати низку процедур: виділити власні якості, риси, цінності, здібності, об'єктивно їх оцінити, а основі чого розробити "Я-концепцію". «Я-концепція» - динамічне утворення, у міру зміни, розвитку, формування студента її слід переглядати. «Я-концепція» є відправною точкою для подальшої розробки програми самовиховання, програми зростання: найближчою - мінімум і більш тривалою - максимум. При цьому студент повинен представляти, які якості слід виховувати в першу чергу і якими методами це можливо зробити. Оскільки дане питання є досить складним, викладачеві ВНЗ треба бути готовим надати студентам необхідну допомогу

Підіб'ємо підсумок сьогоднішньої лекції, орієнтуючись на українське сьогоднішнє. Безумовно, виховання студентства в умовах соціально-політичної й економічної нестабільності, реформування суспільства - надзвичайно складна і тонка справа. Положення посилює відсутність ясних оптимістичних громадських цілей і перспектив, розмитість ціннісних орієнтацій, суперечливість розроблюваних концепцій і програм виховання, а нерідко моральне і політичне руйнівний вплив на молодь засобів масової інформації.

В таких умовах вирішальне значення має громадянська позиція викладачів і студентського активу, чіткість цілей їх виховної діяльності. Організатори виховання самі формулюють основні напрямки процесу виховання, визначають його зміст, відбирають методи взаємодії зі студентами. Продуктивність виховання залежить від ступеня залученості

студентів в цей процес, в різноманітні види діяльності, від їх бажання брати участь в роботі по саморозвитку і самовихованню і її активності.

Запитання для поточного контролю знань на практичному занятті

1. Дайте визначення процесу виховання. Визначте мету виховання студентів.
2. Розкрийте основні напрями виховання молоді.
3. Доведіть необхідність національного виховання студентів.
4. Проаналізуйте з позиції професії лікаря, з якими галузями права доведеться мати справу.
5. На які принципи спирається виховний процес у вищому навчальному закладі?
6. Охарактеризуйте підходи до виховання сучасної молоді.
7. Які традиційні методи виховання існують у сучасній вищій школі.
8. За яких умов використання групи методів формування свідомості є ефективними?
9. Охарактеризуйте форми позааудиторної виховної роботи у ВНЗ.
10. Дайте визначення вихованості студента. Охарактеризуйте критерії вихованості.
11. Розкрийте загальне уявлення про «Я-концепцію».
12. Яку роль відіграє «Я-концепція» для виховання й самовиховання студентів.

Рекомендована література та інформаційні ресурси

Основна (базова)

1. Васецька Л.І. Основи педагогіки та інноваційні технології у вищій школі : Курс лекцій (з мультимедіа-презентаціями) для аспірантів на пряму підготовки «Доктор філософії (PhD)» (денна та вечірня форми навчання) / Л. І. Васецька – Запоріжжя : [ЗДМУ], 2018. – 189 с.: ел.опт. диск (CD-RW)
2. Васецька Л.І. Основи педагогіки та інноваційні технології у вищій школі : Навчальний посібник для аспірантів (денна та вечірня форми навчання) / Л.І. Васецька. - Запоріжжя: [ЗДМУ], 2018. – 169 с.

Допоміжна

1. Максименко С. Д. Педагогіка вищої медичної освіти [текст]: Підручник / С.Д.Максименко, М. М. Філоненко – К. :«Центр учбової літератури»,2014. - 288 с.

Інформаційні ресурси

1. Макаренко А. С. Разговор о воспитании / А. С. Макаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.makarenko.edu.ru/biblio.htm>.
2. Національна доктрина розвитку освіти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.
3. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України [Электронный ресурс]. – 2015. – Режим доступу: www.mon.gov.ua.
4. Офіційний сайт Запорізького державного медичного університету [Электронный ресурс]. – 2016. – Режим доступу:<http://doc.zsmu.edu.ua/index.php>
5. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологічний аналіз протиріч і конфліктів у педагогічній взаємодії, шляхи їх запобігання та вирішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.psyh.kiev.ua/подоляк_л.г.,юрченко_в.і.психоло...
2. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2984-18>.